

UNIVERSITETEN OCH SAMHÄLLET

av Olof Palme

Samhället kan aldrig dra sig undan ansvaret för den högre undervisningens planering, dimensionering och allmänna inriktning, skriver här statsrådet Olof Palme i en artikel där också frågan om universitetens demokratisering tas upp och kritiken mot UKAS ventileras.

1958 var antalet studenter vid universitet och högskolor ca 30 000, 1968 är antalet studenter över 80 000. Under samma tidsperiod har de årliga driftskostnaderna ungefär tredubblats – till ca 600 milj. kr – medan de årliga utgifterna för byggnadsverksamhet vid universitet och högskolor under 60-talet har femdubblats.

Dessa enkla siffror ger en bild av de senaste 10 årens väldiga expansion på den högre undervisningens område. Möjligen kan de också ge en föreställning om de oerhörda problem som man på detta område haft att brottas med under denna period. Det har varit ont om materiella resurser – lärare, lokaler, utrustning och apparater. Organisationen – anpassad för en helt annan tids förhållanden – har utsatts för svåra påfrestningar.

Det är på intet sätt min mening att teckna en alltför rosig bild, av vare sig det förflutna eller det närvarande. Men när man beaktar det väldiga anslaget kan man känna glad förvåning över att det ändå gått så pass hyggligt. Trots det alltid pressade statsfinansiella läget har avsevärda ekono-

miska och materiella resurser ställts till förfogande. Universiteten har trots sin vörtnadsbjudande ålder visat en påtaglig flexibilitet inför förändringens krav. Bland många tänkbara förklaringar till detta vill jag nämna en generell och en speciell faktor.

Allmänt sett är växtvärkens plåga ljuvare eller drägligare än stagnationens. Det ligger en tjusning i insikten om att förändringarna drivs fram av en våldsam expansion och i medvetandet om att denna expansion är framtidsinriktad och framtidsduglig ekonomiskt, socialt och kulturellt. Det skapar en särskild eggelse att på ett konstruktivt sätt ta itu med problemen.

Det är de filosofiska fakulteterna som fått ta emot de hårdaste stötarna i denna expansion. Ökningen av studentantalet har i första hand drabbat dem. En av orsakerna till att de filosofiska fakulteterna har kunnat klara av denna ökning är systemet för tilldelning av lärarkrafter, den s. k. universitetsautomatiken. Denna har varit avgörande för universitetens förmåga till anpassning under en period av stora förändringar. När förslaget om auto-

matiken på sin tid fördes fram möttes det på sina håll av starkt motstånd. Den akademiska friheten var i fara. Kvaliteten skulle obönhörligen sjunka, etc.

Universitetsautomatiken har även efter införandet hårt kritiserats, ofta med goda skäl, bl. a. när den lett till överundervisning. Det är inte säkert att den bör bestå i sin nuvarande form. Men i en period av det svenska universitetsväsendets utveckling har den varit av stor betydelse.

Dessa inledande korta fakta, har sammanvävts med ett uttryck för respekt för den utveckling som har ägt rum. Nu till problemen. De är många.

Universiteten i en sjudande samhällsutveckling

När jag för 15 år sedan som ordförande i SFS inledde en studentriksdag skedde det bl. a. med följande ord:

”Den engelske filosofen Edmund Burke skrev en gång att ”you should approach the deficiencies of the state like the wounds of a father, with pious awe and careful solicitude”. När vi nalkas vår Alma Mater synes denna tes i utomordentlig grad äga giltighet. Man möter ofta ett virrvarr av nedärvda traditioner som utvecklats till trosföreställningar, av medeltida spindelväv som av seklens patina upphöjts till en högre metafysisk dignitet. På få ställen torde varjehanda fördomar ha vuxit sig så starka som i vad vi gärna vill kalla den fria tankens högborgar. Denna välkända konservatism kontrasterar bjärt mot den kritiska omprövningen av uppnådda resultat och den framstegsvilja som karakteriserar den vetenskapliga forskningen inom de enskilda disciplinerna”.

Som framgår av det föregående var

uttalandet delvis orättvist. Universiteten har visat förmåga till förändring. Men problem kvarstår. I en OECD-rapport 1966 används nästan samma ordalag för att skildra situationen. Där sägs bl. a. följande.

”Den grundläggande frågan kanske är om den nuvarande föreställningen om universiteten, väsentligen medeltida till sitt ursprung, organisation och inriktning, är avpassade till den framtida situationen, när en hög andel av befolkningen kommer att söka sig till dem.

Många problem uppstår vid anpassningen av universitetens struktur och organisation till den nya situationen och vid försöken att definiera förhållandet mellan universiteten, samhället och ekonomin. Det är ett resultat inte bara av utbildningsexpansion utan också av snabba sociala och teknologiska förändringar”.

Så har universiteten sedan mycket länge varit utomordentligt etablerade, rätt isolerade, ganska begränsade både i sitt omfång och i sina kontakter med omvärlden. Nu står de mitt uppe i en sjudande samhällsutveckling. Därför måste de ständigt förändras. Skall vi kunna lösa de problem som därav följer tror jag nyckelordet är öppenhet utåt mot omvärlden och inåt mot dem som arbetar inom universiteten. Denna utgångspunkt kan formas i några korta satsar om universitetens uppgift.

Samhällets ansvar

Ibland framförs uppfattningen att universitetsundervisningen är något som lärare och till äventyrs studenter bör handha och som ingen annan bör lägga sig i. Detta skulle vara den akademiska friheten. Men detta är en allvarlig felsyn. Samhället kan aldrig dra

sig undan ansvaret för den högre undervisningens planering, dimensionering och allmänna inriktning. Den högre undervisningens målsättning är inte en exklusivitet för akademiker. Det är en gemensam angelägenhet för alla medborgare.

Därav följer att ett väsentligt mål för den högre undervisningen måste vara att tillgodose samhällets behov av utbildad folk av olika kategorier. Det är en gammal fördom att betrakta yrkesutbildning som någonting mindre fint. Tvärtom, all utbildning, vare sig den kallas praktisk eller teoretisk, har bl. a. till syfte att förbereda för yrkeslivet.

Detta betyder emellertid inte att universiteten skall begränsas till att fungera som någon slags kläckningsmaskin till båtnad för ivriga avnämare. Utbildning är inte endast en metod till anpassning inför aktuella krav utan framför allt en väg att förändra samhället i framtiden. Det självständiga tänkandet, ifrågasättandet, samhällskritiken i vid mening blir därför ett centralt mål för utbildningspolitiken. Detta är nödvändigt för det demokratiska samhällets vitalitet.

Högre utbildning är vanligen en god entrébiljett till fortsatt verksamhet. Men det är inte universitetens uppgift att fostra en begränsad och starkt privilegierad elit. Man måste tvärtom ständigt värna mot att av den högre undervisningen skapa ett stelt, slutet och meritokratiskt system. Av detta skäl är frågan om tillträdet till högre undervisning av en avgörande betydelse.

Slutligen: förändringens vind över universiteten betyder att den högre undervisningen spelar med i demokratiseringen i samhället över huvud. Men om universiteten därvid skall kunna

spela en pådrivande roll måste de själva, inom sig, fungera i enlighet med demokratiska principer.

Dessa enkla kriterier blir utgångspunkten för synpunkter på några dagsaktuella frågor.

Planeringsfrågorna

Först planeringsfrågorna. I våras tillsatte regeringen en utredning – 1968 års utbildningsutredning, U 68 – i syfte att planera den högre utbildningens fortsatta utbyggnad under 1970-talet. Direktivens huvudpunkter är i korthet följande:

Den ur rationella synpunkter helt omotiverade uppdelningen på akademiska och icke-akademiska utbildningsvägar bör avskaffas. Den eftergymnasiala utbildningen måste ses som en helhet och samverkan mellan olika utbildningslinjer eftersträvas då detta är sakligt motiverat.

Synen på möjligheterna och metoderna för långsiktig planering av utbildningsväsendet har starkt skiftat från land till land och från tid till annan.

I vissa länder betraktar man utbildningsplanering som en del av den allmänna ekonomiska planeringen. De olika utbildningslinjerna dimensioneras mycket precis med utgångspunkt från arbetskraftsprognoser. I andra fall avvisar man all hänsyn till samhällets behov av arbetskraft och låter dimensioneringen helt styras av de utbildningssökandes önskemål.

Dessa synsätt representerar ytterligheterna. Båda leder i praktiken fel. Att låta de studerande fullständigt fritt välja utbildningar är redan av resursskäl uteslutet. Där man sökt praktisera denna metod har effekten bl. a. blivit att man tillgripit en hårdhänt gallring under studietiden. Tendenser

till motstånd mot kvantitativt och kvalitativ utveckling av utbildningsväsendet kan också konstateras. Försöken att exakt planera med hänsyn till arbetsmarknadens behov har i praktiken misslyckats främst därför att utbildningsplaneringen måste gälla en mycket lång tidsperiod, flera decennier framåt i tiden. Att för en så lång tid skapa en någorlunda detaljerad bild av arbetsmarknaden är inte möjlig. En rad andra svårigheter är förenade med arbetskraftsprognoser. Jag vill emellertid framförallt betona de principiellt betänkliga att ensidigt utgå ifrån arbetsmarknadens behov. En sådan metod blir passiv och negligerar det utomordentligt betydelsefulla faktum att utbud av arbetskraft påverkar efterfrågan, utbildad arbetskraft skapar sin egen arbetsmarknad.

Ett flexibelt undervisningsväsen

Svårigheterna får emellertid inte leda till att man avstår ifrån utbildningsplanering. Den metod vi måste använda är emellertid ingen av de antydda ytterligheterna, utan i stället en kombination som grundar sig *både* på de utbildningssökandes önskemål *och* samhällets behov. Skall en sådan utbildningsplanering bli framgångsrik måste vi emellertid medvetet planera för föränderligheten, dvs. för en utveckling av samhället som vi inte känner i detalj. Utbildningsväsendet måste göras flexibelt så att det snabbt kan anpassa sig till förändringar och nya informationer.

Trycket på det eftergymnasiala utbildningssystemet kommer att fortsätta att öka. Hittills har strömmen till universitet och högskolor främst styrts av gymnasiet dimensionering. Denna styrningsmekanism är inte längre så an-

vändbar, bl. a. därför att det är svårt att förutse vilken andel av dem som i gymnasiet valt något av de fackinriktade utbildningslinjerna som kommer att söka sig till högre utbildning. Här till kommer – och det är ännu viktigare – strävanden att ge även de som inte följt de traditionella utbildningsvägarna möjlighet till tillträde till högre utbildning. Särskilt denna senare grupp har kraftigt ökat i antal under den senaste tiden, som ett resultat av den mer breda syn som regeringens direktiv till kompetensutredningen ger uttryck för.

I detta läge har på sina håll krav rests på att man vid utbildningsvägar till vilka i dag tillträdet är fritt skulle införa spärr. Varken de praktiska svårigheter som är förenade med införandet av spärrar eller de principiella betänkligheter man av många skäl måste hysa inför tanken brukar man ägna någon större uppmärksamhet.

Det är angeläget att man försöker förverkliga en balanserad utveckling på det eftergymnasiala utbildningsområdet i första hand genom andra metoder. Spärrade utbildningslinjer inom universitet och högskolor bör byggas ut och intagningen till utbildningsvägar utanför universitetsväsendet vidgas. Självfallet bör man därvid särskilt beakta sådana utbildningsvägar som motsvarar stora och betydelsefulla samhällsliga behov, t. ex. utbildning som leder till yrkesverksamhet inom vårdsektorn. Behovet av nya utbildningsalternativ måste inventeras.

Angelägna områden prioriteras

Samhällets resurser kommer alltid att vara begränsade. Vi måste därför vara beredda att prioritera insatserna på olika angelägna områden, varav utbild-

ningen: utgör ett. Vi måste alltid vara beredda och ta ställning till frågorna: Hur mycket skall vi satsa på utbildning? Hur skall resurserna fördelas på olika delar av utbildningsområdet, t. ex. avvägningen mellan insatserna för grundskolan i relation till den gymnasiala och den eftergymnasiala utbildningen? Vad krävs på grundskolestadiet av specialskolan, för elevvården, för att utbildningen på högstadiet skall bli meningsfull för alla ungdomar. Den mest expansiva delen av utbildningsväsendet torde i dag vara vuxenutbildningen. Icke minst av rättviseskäl är detta ytterst glädjande.

Dessa många angelägna behov och önskemål understryker betydelsen av att de resurser som utbildningsväsendet kan förfoga över utnyttjas på bästa sätt. För universitetsväsendets del innebär det bl. a. att vi måste ta tillvara rationaliseringsmöjligheterna så att vi slipper tillgripa sådana åtgärder som spärrar.

Detta var en av utgångspunkterna för UKAS-arbetet.

Fasta studiegångar

Riksdagen har fattat ett principbeslut om införande av s. k. fasta studiegångar. Regeringen gav universitetskanslerämbetet i uppdrag att utreda hur dessa i praktiken skulle utformas. Denna intern utredning föreligger nu. Efter remissbehandling skall kanslersämbetet framlägga sitt slutliga förslag till departementet, som efter prövning skall redovisa frågan för riksdagen.

Det är mot bakgrund av behandlingsutgången helt meningslöst för regeringen att nu ta ställning till enskildheter i förslaget. Tids nog får vi precisera vår ståndpunkt. Men jag vill ta upp det som för mig alltid har varit det avgörande skälet för en fastare organisation

av studierna: det sociala motivet att komma till rätta med de i dag vanliga studieavbrotten och långa studietiderna vid filosofisk fakultet.

Det finns inte några helt aktuella undersökningar av studieavbrotten vid olika fakulteter. För en del år sedan var studieavbrotten vid de filosofiska fakulteterna så höga som 50 %. Så långt är det klart att examinationsfrekvensen vid de spärrade fakulteterna – som har en form av fasta studiegångar – är väsentligt högre än vid de fria. Studietiderna i enskilda ämnen är bättre kartlagda. Tyvärr visar det sig att i en del ämnen bara en liten minoritet av studenterna kan ta betyg inom avsedd tid.

Nu kan det sägas att studieavbrotten ofta är fullt legitima. Det finns personer som har ett begränsat studiemål – för komplettering, för sitt yrkesarbete, för glädjens skull. Vidare sägs det att långa studietider beror på att man ägnar sig åt andra värdefulla ting – förvärsarbete, kårarbete, politiska och andra föreningar. Eller också behöver man tid för att mogna eller vill fördjupa sina kunskaper – s. k. late bloomers på hög nivå.

Visst finns det sådana fall, måhända är de rätt frekventa. Men i de flesta fall har studieavbrotten och de långa studietiderna en mycket banalare och tristare förklaring. Det är helt enkelt fråga om ett misslyckande, en oförmåga att på ett rimligt sätt klara av en studiesituation. De blir förlorare, inte i största allmänhet utan mot ett system som de inte kunnat bemästra. Och den utmaning som vi står inför blir att så förändra systemet att de om möjligt slipper att bli förlorare.

Det finns många tänkbara metoder att angripa detta problem. Jag har

inga patentröslningar att erbjuda eller förespegla. Men en av dessa metoder måste vara en aktiv, målmedveten undervisning.

Det här är ingen frågeställning som är begränsad till den högre undervisningen.

Hjälp till studieovana

I våras tillsatte regeringen en utredning om förskolans framtid. Från utbildningsväsendets synpunkt är förskolan enligt min mening viktig av framför allt en anledning. Den kan verkligt bidra till att upphäva det handikapp som i skolan drabbar de barn som kommer ur en s. k. studieovan eller studievänlig miljö. De får chansen att tidigare vänja sig vid den kollektiva miljön, anpassning till kamraterna etc.

Inom det ordinarie skolväsendet arbetar man med en rad metoder – specialundervisning, stödundervisning, mindre studiekurser etc., för att hjälpa dem som möter svårigheter att bemästra situationen.

Professorns dotter eller generaldirektörens son möter i allmänhet inga svårigheter att anpassa sig till universitetsmiljön. Vederbörande är ofta redan hemtam i miljön, får råd och stöd på många olika sätt, växlar snabbt in på det rätta spåret.

Men för många andra är det en totalt främmande situation, där man känner sig desorienterad, har svårt att finna sig tillrätta, svårt att anpassa sig, svårt att välja studieväg. Så går den första terminen och kanske den andra i obeslutsamhetens tecken utan att det just har blivit så mycket av. Snart är misslyckandet ett faktum.

Ingen torde numera förneka att detta är en bild ur den sociala verkligheten. Vi såg den t. o. m. illustrerad i TV un-

der våren i ett program om händelserna i Lund. En fastare organisation av studierna, ett uppsökande stöd till de enskilda studenterna bör vara en metod att söka komma till rätta med dessa problem.

I debatten anføres – från vitt skilda utgångspunkter – friheten som argument mot en fastare studieordning. Friheten att få syssla med annat än de reguljära studierna. Friheten att ta tid på sig, att söka sig egen väg i labyrinten av tänkbara studier. Allt detta är beaktans- och behjärtansvärda ting. Det vore märkvärdigt om det inte skulle gå att lägga upp de fastare studierna på sådant sätt att alla rimliga krav i dessa hänseenden skall kunna tillgodoses. Och så långt kan ju ändå inte det akademiska frihetsbegreppet tänjas att det för de akademiska lärarna betyder frihet från att undervisa och för studenterna betyder frihet från att bedriva studier.

Man glömmet alltför ofta att kritiken utgår från de starkas, de aktivas, de målmedvetnas krav på rörelsefrihet och respekt för sin individualitet. Detta krav är legitimt och berättigat. Men det finns också ett annat frihetskrav, nämligen den enskilda studentens rätt till stöd för att finna sitt studiemål och nå det. Detta är inte i första hand en nationalekonomisk fråga, det är ett socialt problem, ett jämlikhetskrav.

Måttlös och seriös kritik av UKAS

Kritiken mot UKAS har innehållit många måttlösa överdrifter och rena missuppfattningar. Samtidigt har det i den seriösa kritiken mot UKAS framkommit en rad konstruktiva synpunkter och uppslag som är värda att ta fasta på vid den konkreta utformningen av systemet. Jag är rätt övertygad om att det skall gå att utforma ett

förslag som kan bli allmänt accepterat.

Men möjligheten att i praktiken genomföra en bättre organisation av studierna hänger också samman med den mera allmänna frågan om den högre utbildningens demokratisering.

En demokratisering av den högre utbildningen i form av vidgad rekrytering kräver insatser på många olika områden. I det enskilda fallet kan en mängd skilda faktorer hindra högre studier. Vi vet att t. ex. den sociala miljön, traditioner, attityder och förväntningar inom den närmaste omgivningen eller en större krets, spelar en stor roll i detta sammanhang. En del faktorer kan endast med svårighet och på lång sikt påverkas genom samhällsåtgärder. En kraftig satsning på de områden, där samhället har möjlighet att göra något för att effektivt komma till rätta med skillnader i utbildningsmöjligheter mellan olika individer, framstår därför som särskilt viktig.

Två sådana områden skall här beröras: studiesociala åtgärder och kompetensvillkor för tillträde till högre studier.

Studiemedelssystemet

Länge var de offentliga utgifterna för studiesociala åtgärder begränsade. 1946 anvisades 8 miljoner kr för dessa ändamål. Budgetåret 1963/64, året före det år då det nuvarande studiesociala systemet trädde i kraft, gick 230 miljoner kr till studiesociala åtgärder. För budgetåret 1968/69 har anslagits 1 103 miljoner kr.

Det nya studiemedelssystemet har varit av betydelse från både jämlikhetssynpunkt och trygghetssynpunkt. Principen om lika rätt till studiemedel har fastslagits, skuldsättningens sociala vådor har i huvudsak avskaffats.

Den studiesociala reformen 1964 möttes på vissa håll av stark kritik. Numera är emellertid studiemedelssystemet allmänt accepterat. Detta innebär inte att det inte skulle finnas önskemål om förändringar inom ramen för detta system. Reglerna utformades efter långa diskussioner. Några praktiska erfarenheter att bygga på fanns inte. Det är självklart att en konstruktion av denna typ efter en viss tid behöver ses över mot bakgrund av vunna erfarenheter.

En utredning med uppgift att framföra allt granska studiemedelssystemet från organisatorisk och teknisk synpunkt tillsattes i maj. Utredningen skall också överväga angelägenheten av åtgärder som tar sikte på vissa kategorier såsom studerande med barn. I juni tillsatte regeringen en utredning om det studiesociala stödet för de vuxenstuderande. Samtidigt publicerades en departementspromemoria med förslag om vissa omedelbara förbättringar för denna grupp, bl. a. genom avskrivning av studielån. Ett annat sätt att ge en ökad öppenhet åt universiteten är att vidga rekryteringsbasen.

Kompetenskraven

Vårt samhälle är genomsyrat av kompetenskrav. Det gäller både yrkesliv och utbildningsväsende. Naturligtvis har dessa krav i botten en förnuftig motivering. Man vill skapa garantier för att människor är lämpade och skickade att utföra sitt arbete. De skall ha chans att klara upp de uppgifter som de möter i yrkeslivet.

Men kompetenskrav kan i värsta fall bli ett byråkratiskt finsnickeri, ett sätt att ängsligt bygga murar kring sig och sitt för att stänga ute andra. I så fall blir kompetenskraven både praktiskt och ideologiskt betänkliga. Principiellt

har regeringen redan tagit ställning till denna fråga. I direktiven till kompetensutredningen, som tillsattes för två år sedan, heter det: En fundamental regel då det gäller att uppställa behörighetsvillkor för en viss utbildning i form av krav på förutbildning bör vara att dessa villkor grundas på vad som är sakligt motiverat med hänsyn till den fortsatta verksamheten. Tendenser att låta prestigesympunkter eller andra ovidkommande omständigheter påverka utformningen av behörighetsvillkor måste självfallet motverkas.

Här markeras strävan att staka ut vägen mot en större öppenhet vid universiteten.

Kompetensutredningen har en tekniskt mycket besvärlig uppgift att lösa. Utredningen måste därför ta sin tid. Men ingenting hindrar att vi i den praktiska hanteringen redan nu söker att tillämpa direktivens ideologi.

Vi får då och då upp kompetensfrågor som besvärsärende i utbildningsdepartementet. De är hittills inte så många. Men besluten följer ett ganska bestämt mönster, där vi hela tiden försöker se till vad den sökande oundgängligen behöver som faktisk kompetens för att klara studierna. Formella kompetenskrav som i det enskilda fallet inte fyller någon reell uppgift försöker vi så långt möjligt – med bistånd av universitetskanslersämbetet och kompetensutredningen – reducera.

Ett beslut som verkar i samma riktning är införandet av den s. k. fria kvoten vid intagningen till vissa spärade linjer, bl. a. socialhögskolor och klassläroarbildning. Inom denna friare kvot skall en betydligt friare meritvärdering tillämpas.

Att ge människor med erfarenhet från förvärvslivet möjlighet till högre

studier kan vara en central metod för att bryta universitetens isolering.

Centrala och lokala förvaltningar

I diskussionen om den högre utbildningens demokratisering spelar också frågan om byråkrati och elevinflytande en viktig roll. För 10–15 år sedan hade universiteten praktiskt taget ingen administration alls vare sig lokalt eller centralt. På universiteten fanns en akademisekreterare, en akademiräntmästare och ett fåtal biträden. På kanslersämbetet fanns kanslern med några få medhjälpare.

Detta skapade så småningom en fullkomligt orimlig situation. Min studentgeneration gick till storms under fältropet: professorernas frigörelse – för de uppgifter för vilka de är utsedda och därmed garanterat kompetenta. Vi krävde en administrativ apparat, beslutsfunktioner etc. som på ett rimligt sätt kunde bemästra den kraftiga expansionen.

Småningom har förvaltningen byggts upp, centralt och lokalt. Särskilt betydelsefull var naturligtvis 1964 års reform, som bl. a. innebar en kraftig utbyggnad. Förvaltningen har ställts inför mycket stora krav. Den skulle snabbt börja fungera. Den skulle klara en accelererad expansion. Den skulle verka i en miljö som stundom hade ovanans fiendlighet. Så mycket står emellertid klart att utan denna förvaltning hade vår situation i dag varit prekärr intill hopplöshetens gräns.

Nu får vi inte administrera bara för administrerandets egen skull. Målsättningen måste alltid vara att få verksamheten, dvs. utbildningen och forskningen att fungera så bra som möjligt. För att nå detta mål bör vi på alla nivåer inrikta oss på en ökad decentralisering.

Decentraliseringen bör gå från departement till kanslersämbetet, från ämbetet till de lokala förvaltningarna och från de lokala förvaltningarna till institutionerna. Samtidigt skapar bl. a. storinstitutionerna möjlighet till ökad administrativ slagkraft, en förutsättning för att decentraliseringen skall kunna genomföras.

Programbudget för universiteten

Decentraliseringens syfte bör bl. a. vara att förkorta beslutsvägarna och förankra besluten så nära den sociala verkligheten som möjligt, att fördela ansvaret bättre och göra en friare disposition av anslagen möjlig. Samtidigt kan man därigenom förstärka kanslersämbetets utomordentligt viktiga roll som planerande och serviceinriktad instans.

Det arbete som nu pågår inom departementet och universitetskanslersämbetet att söka föra in en programbudget för universitetssektorn är ett uttryck för denna strävan. Det finns många andra uppslag som det ännu är för tidigt att yttra sig om. Jag har emellertid velat klart markera en viljeinriktning.

Men om vi vill decentralisera så måste vi skapa lokala motvikter för att undvika ett återfall i en förgångens tids förhållanden. Den viktigaste motvikten är därvid studenterna. Redan en strävan till decentralisering inom universitetsväsendet är i sig ett tillräckligt skäl för att förstärka studentinflytandet.

De senaste åren har elevinflytandet i skolväsendet stått i centrum för debatten.

Vi har fått SECO och slagkraftiga elevråd på många håll. Eleverna är representerade i samarbetsnämnder. De har möjlighet att vara med i ämnes-

konferenser och klasskonferenser. De har på senare tid gett sig på att granska läroböckerna och SECO har bildat ett särskilt läromedelsråd. Det är en fråga om samhällets synpunkt så värdefull verksamhet att det är fullt tänkbart att den bör ges särskilt stöd.

I maj utfärdade regeringen till skolöverstyrelsen "vissa riktlinjer och anvisningar rörande åtgärder för att främja goda arbetsförhållanden i skolorna". En central punkt i dessa riktlinjer är de problem som sammanhänger med skoldemokrati. Det gäller bl. a. formerna för elevernas inflytande vid val av arbetsstoff, arbetsmaterial och arbetsmetoder och vid planeringen av arbetet. Vi står inte främmande för att pröva radikalt nya former för elevernas medregerande i skolan.

Förstärkning av elevdemokratin

Förstärkningen av elevdemokratin ser jag som ett synnerligen positivt inslag i dagens skola. Det gäller helt enkelt elevernas rätt att påverka sin egen sociala miljö.

Denna utveckling har omedelbar relevans för den högre utbildningen. Om eleverna i skolorna kan betros med ett ökat inflytande måste detta i ännu högre grad gälla deras något äldre kamrater. Snart kommer det dessutom att finnas en icke obetydlig grupp tränade skoldemokrater vid våra universitet som säkerligen kommer att föra sina tankar och erfarenheter vidare.

På det centrala planet har studentkårerna byggt upp en effektiv organisation för att införa statsmakternas hävda studenternas intressen. År 1966/67 var SFS representerat i 11 statliga kommittéer, och avgav mer än 40 remissvar och egna skrivelser till regering, departement och universitetskanslersämbetet. Aktiviteten är sålunda

aktningsvärd.

Studentinflytandet på det lokala planet utövas främst inom utbildningsnämnder och institutionskollegier. Utbildningsnämnderna har varit i verksamhet sedan länge men fick sin nuvarande benämning och vidgade befogenheter genom 1964 års reform. Erfarenheterna av detta samarbetsorgan tycks i stort sett positiva, så positiva att det kan finnas skäl att överväga att ge dem en ännu mera central ställning än de f. n. har.

Studenterna utser två representanter i institutionskollegierna. Erfarenheterna av denna form av medinflytande är mera blandad. Nya vägar bör därför prövas. Ett sätt vore att öka antalet studentrepresentanter i dessa kollegier. Det är inte säkert att detta är den bästa tänkbara lösningen. Kollegierna är redan nu ganska stora och riskerar att bli ohanterliga. Ett annat tänkbart sätt vore att överlåta ledningen av en institution på en styrelse, i vilken representanter för de studerande skulle ingå. Den frågan blir aktuell i samband med förslag till storinstitutioner.

De organ där studenter är representerade har hittills haft rådgivande karaktär. Jag har i gymnasiutredningen varit med om att föreslå att samarbetsnämnderna i skolan skall få beslutsfunktioner. Redan därav framgår att det för mig är svårt att mobilisera några principiella invändningar mot att pröva om inte organ där studenter är med också skall få beslutanderätt.

Stundom diskuteras om studenterna bör ges möjlighet att påverka tillsättningsärendena. När det gäller befattningar som tillsätts på rent vetenskapliga meriter låter sig detta knappast göra. Det är väl inte heller detta man är ute efter. Det som ifrågasätts är nog i stället om maktbefogenheter på andra

områden mer eller mindre automatiskt bör tilldelas personer som tillsätts på rent vetenskapliga meriter. Det är en helt annan fråga.

En annan sak är också kraven på studentinflytande när det gäller tillsättningen av pedagogiska befattningar. Svårigheten är här att finna lämpliga kriterier för en bedömning av pedagogisk skicklighet. Av intresse vore att låta studenterna göra en värdering av varje kurs de genomgår, låta dem få tillfälle att uttala sig om undervisningssituationen i dess helhet, inklusive lärarnas undervisning, kurslitteraturen och examinationen. Något sådant prövas på en del håll utomlands och även i Sverige vid Tekniska Högskolorna i Stockholm och Lund. En sådan undervisningsvärdering bör framför allt ses som en inbyggd kontroll av den undervisning som meddelas. Detta tillhör de uppslag som den universitetspedagogiska utredningen arbetar med.

Allmänt sett är det ökade intresset för en kritisk granskning av läroböckerna ett positivt inslag. De som drabbas av böckerna bör ha särskilda förutsättningar att yttra sig om dem. Vad som behövs är att finna former för en mera systematisk genomgång av läromedlen.

Vad jag har nämnt ryms inom de riktlinjer som regeringen nyligen givit kanslersämbetet – efter förslag av UKÅ – för en försöksverksamhet med nya former för studerande, lärare och annan personal. Syftet med denna verksamhet är att ge erfarenheter som kan ligga till grund för reformer med sikte på en fortsatt vidgning och fördjupning av universitetsdemokratien.

I ett skede av genomgripande reformer inom den högre utbildningen är demokratiseringsprocessen av en avgörande betydelse.